

ROLAND LÄÄN

MURRANGULISED AASTAD

Meenutuste autor Roland Lään oli pärast Suure Isamaasõja läbitegemist Kohila valla parteiorganisaator, siis Harju maakonna parteikomitees propaganda- ja agitatsiooniosakonna juhataja, ka endise Kose rajooni parteikomitee esimene sekretär. Pensionile jäi ta 1978. aastal põllumajandusministeeriumi kaadrivalitsuse juhataja ametikohalt, elab praegu Pirita lillekasvatuse näidissovhoosis.

1948. a. sügisel asusin ma tööle Harju maakonna parteikomitee propaganda- ja agitatsiooniosakonna juhatajana. See ametikoht oli juba pikemat aega olnud vakantne. Seetõttu polnud kedagi, kellelt tööd vastu võtta. See aeg oli meie maarahva elus väga murranguline. Külades algas kollektiviseerimine. See toimus ägeda klassivõitluse olukorras, mis iga päevaga muutus järjest teravamaks.

Ja jälle olin ma sattunud võitluse eeslinile. Propaganda- ja agitatsioonitöös nõuti maainimese silmapilkset ümberkasvatamist ja tema kolhoosi astumist.

Mul oli kohe selge, et ka kõige nõukogulik talupoeg ei tee seda otsust kergelt. Aastasadu olid juurdunud püüdlused saada oma maatükk ja luua oma majapidamine, kui raske see ka oli olnud. Ja nüüd loobu kõigest. Anna ära oma higi ja vaevaga haritud põllulapid, oma loomad ja inventar. Ükski dekreet või määrus ei suutnud sundida talupoega korrapealt oma meelt muutama. Isegi endised kehvikud ja sulased, kes olid maareformiga saanud riigilt maad ja loomi, ei andnud mitte alati esimestena oma avaldust kolhoosis astumiseks.

Suurtalunikud, kelle tiibu ja jõukust oli nõukogude võim küllaltki kärpinud, jäid külasse edasi. Nüüd asusid nad uuesti kollektiviseerimise vastaste leeri ning suunasid kogu nõukogude-vastase elemendi tegevust. Juba tulid ärevad teated küladest: valla partorg bandiitide poolt maha lastud, täitevkomitee esimees vigaseks pektud, külavolinikud ja aktivistid said ähvarduskirju.

Kuidas küll oli olukord muutunud! Enne sõda, juunipöörde ajal, ei tehtud ühtegi pauku. Töölised lippude ja loosungitega nõudsid oma õigust tööle ja inimvääriliseks eluks. Nad said selle. Nüüd, kus suur sõda oli võidetud ja igal pool pulbitses uus elu, aga külades ja metsades kõlasid iga päev nüssipaugud ja paljudes paikades sooritati koletuid roimi.

See juhtus 1948. a. lõpupäevil. Maakonna parteikomitees toimus valla partorgide nõupidamine. Parajasti kuulati loengut rahvusvahelisest olukorrast, kui järsku oli tunda, et parteikomitee hoones levib tihe suitsuving. Ülemisel korrusel põrutati juba kellegi uksele. Minust käis läbi mõte — äkki põleb seal üleval korrusel minu korter. Loeng lõpetati otsekohe ja juba jooksidki erutatud kuulajad ülespoole.

Arvestussektori plekiga ülelöödud ukse alt voolas välja suitsujuga. Uks oli lukustatud. Juba joosti tööriistu otsima. Kui üks lahti murti, nähti, et arvestussektor on maani suit-

su täis. Kohe selgus ka, mis on juhtunud. Arvestussektori juhataja, tugev noor naine Oleinik, oli nõoriga tooli külge kinni seotud. Tema suust rippus välja riidetropp. Ta oli suitsust ja hirmust peaaegu minestanud. Ta kõrval põles paberikorv ja lae all hõljusid põlevad paberihelmed. Toolid olid ümber lükatud, kirjutuslaual paberid ja dokumendid segamini. Veekarahvinist valati vett põlevasse paberikorvi ja keegi võttis sealt välja parteiliikme punaste kaantega poolpõlenud arvestuskaarte ning viskas need lauale, kus need edasi suitsesid.

Oleinik oli nüüd veidi toibunud ja ta värises veelgi, kui rääkis kallaletungist arvestussektorile. Kõigepealt olid bandiidid teda relvaga ähvardanud ja nõudnud arvestuskaartide raudkapi võtit. Ta oli suutnud ainult meelde tuletada, et see oli pandud tal kommunistide arvestuskaartide kasti. Kaartide vahele, mis seisis ka praegu kirjutuslaual, kuid millele aga keegi sissetungijaist tähelepanu ei pööranud. «Enne kas või suren, aga võtit ma nendele ei anna!» Seepeale väanasid bandiidid ta käed selja taha ja sidusid nõoriga tooli külge kinni. Ja jälle ähvardati ja nõuti uuesti: «Kus on raudkapi võti?» Oleinik aga vaikis. Nüüd pisteti talle riidetropp suhu, anti lõök kuklasse ning ta jäi uimasena toolile. Seejärel viskasid bandiidid kirjutuslaual töös olnud mõned arvestuskaardid paberikorvi, lisasid sinna veel ajalehti ja kirjutuspaberit ning süütasid selle siis põlema. Kui tuleleek tõusis juba kõrgele, avasid nad ukse, väljusid kiiresti ja tõmbasid ukse väljastpoolt uuesti lukku.

Kõik see sündis päise päeva ajal ja südalinnas, Kreuksi tänaval, Harju maakonna parteikomitees. Üks korrus allpool peeti aga loengut valdade partorgidele, kellest igaüks oleks olnud võimeline kas või paljaste kätega bandiitidele vastu hakkama.

Mis võib olla bandiitide eesmärgiks, et nad nii ohtliku kallaletungi ette võtsid? Raha? Võibolla arvasid nad, et siin, arvestussektoris, hoitakse partei rahasid ja seepärast nõudsid raudkapi avamist. Vaevalt küll. Siin ei hoitud isegi parteikomitee töötajate liikmemaksude rahasid, mida oli vaevalt paarkümmend rubla. Viha sektori juhataja Oleiniku vastu? Ka see polnud tõenäoline. Noor naine, pealegi ainult tehniline töötaja, kes arvestussektoris oli võetud ainult sellepärast, et tal oli ilus käekiri ja oskas eesti ja vene keeles korralikult parteidokumente täita.

(Järgneb.)

MURRANGULISED AASTAD

2.

Aga parteiliikmete arvestuskaardid? Mis oleks siis juhtunud, kui nad kõik oleksid ära põlenud? Iga kommunisti kohta täidetakse kolm dokumenti — parteipilet, see on iga kommunisti enda käes. Arvestuskaardid on raudkapis. Kolmas dokument on aga väike arvestuskaart, mis kohe pärast täitmist saadetakse maakonnast partei keskkomiteesse. Kui oleks ka kogu hoonne maha põlenud, oleks kommunistide arvestus juba mõne päevaga olnud taastatud. Hoonne süütamine võis seega olla bandiitide viimane vihapurse, et nad ei saavutanud seda, mida lootsid. Ja siis välgatas kohutav mõte. Terve Harju maakonna sadade kommunistide arvestuskaardid bandiitide käes! Täpsed andmed iga üksiku parteiliikme kohta. Siin oli mängus rohkem kui raha või viha mõne isiku vastu. Kogu maakonna kommunistid oleksid saanud elavaks märklauaks bandiitidele. Oleinik, see vapper naine, oli olnud üks kõigi eest, kes ei andnud bandiitidele ka relva ähvardusel kätte raudkapi võtit. Seda julma akti arutati mitmel korral. Valdade partorgid ja maakonna parteikomitee töötajad, kes olid oma silmaga näinud bandiitide kallaletungi tagajärgi, mõistsid kõige paremini, kellega on neil tegemist.

Ikka selgemaks sai teadmine, et nii kaua kui tegutsevad külades kulakud, metsavennad, Hitleri mahajäänud sõdalased, bandiidid, pole edasiliikumine võimalik.

Juba valla parteiorganisatorina töötamisel oli mul kogemusi iga liiki vaenlase väljaselgitamisel. Kas või seesama vana Jaakson, kes peitis oma viljakoormad küüni heinte alla ega teinud ühtegi tihumeetrit raiet riiginormide täitmiseks. Ta ei tulnud kunagi valimistele ega võtnud osa riigiläenu tellimisest. Pealtnäha oli ta nagu suur kannataja, keda oli saksa okupatsiooni ajal tugevasti nuheldud. Katkine ja kortsus, oli astunud ta nüüd otsekohelel välja nõukogude korra vastu, kuid kõik selgus tema endiste sulaste ja tüdrukute üksikasjalistest seletustest. Juba 1941. aastal oli ta rahvavaenlaste nimekirjas seisnud, kuid tal oli õnnestunud põgeneda oma venna juurde, kes elas Lätimaal. Ja ta oli seekord pääsenud. Saksa okupatsiooni ajal ilmus ta tagasi ja enamik valla aktiviste ja uusmaasaajaid langes tema löögi alla. Jaaksoni pojad olid vabatahtlikult leegioni astunud ja, relv käes, võidelnud rindel oma kaasmaalaste vastu. Tema vend Lätimaal oli aga Rootsi põgenenud ning häälitseis nõukogude võimu vastu sealse «Päevalehe» veergudel. Siin oli kõik selge ja ükski valitsuselüli ei kahelnud, kui ta kulakuks tunnistati.

Kuid oli ka niisuguseid, kelle õiget palet oli raske läbi näha. Nad muutusid nüüd järsku aktiivseteks, võtsid osa kõikidest üritustest ja kiitsid nõukogude võimu. Nad olid ka esimesed, kes andsid oma avaldused kolhoosi astumiseks. Iga päev võtsid kõrgemalseisvad organid vastu otsuseid, millega tühistati kulakukustegemine. Nõuti uusi, täiendavaid andmeid ja tunnustajate kirjalikke seletusi. Selgusid faktid, kus keskmik-talupidajad, kes polnud kunagi võõrast tööjõudu kasutanud, olid kulakute nimekirja sattunud vihameeste kaebuste põhjal.

Oli täiesti selge, et Eesti külas toimuvad kõige lähematel päevadel otsustavad sündmused, kus viiakse lõpule kulakuluse kui klassi likvideerimine.

Ma olin ainult üldjoontes teadlik 1940. aasta küüditamise sündmustest, kuna teenisin sel ajal juba Eesti Rahvuskorpuse 180. laskurdiviisis ega osanudki õigesti ette kujutada klassivõitluse kõiki tahke.

Nüüd aga, maakonna parteikomitee propaganda- ja agitatsiooniosakonna juhatajana, seisin otse eesliinil ja teadsin, et ka sellest kampaaniast tuleb mul osa võtta otse kohapeal taludes, metsades, soodes, vahetult võitluses külakurnajatega, sakslaste käsilastega.

1949. a. märtsi alguseks, kui kulakute ja Nõukogude-vastaste elementide väljaselgitamine oli lõpetatud ja vabariiklik komisjon nimekirjad kinnitanud, lootsin, et mind määratakse maakonna parteikomitee poolt volinikuks Kohila valda, kus ma pärast sõda kaks aastat valla partorgina töötasin. Tundsin hästi kohalikke külasid ja talusid. Lootsin isegi kohtuda vana kulaku Jaaksoniga, et klaarida lõplikult vanad arved. Kuid millegipärast määrati mind volinikuks hoopis Harjumaa Kõue valda, kuhu sattusin oma elus esimest korda. See vald oli mulle täiesti võõras, suurtest maanteedest eemal, metsade ja soode vahel. Ei teadnud ma seal ühtegi talu, küla ega teed, rääkimata juba inimestest, kes seal elasid ja töötasid ning kes olid nüüd jagunenud kulakuteks, keskmikeks ja kehvikuteks. Eelseisvad sündmused pidid jätma oma pitseri aga igasse selle valla perekonda.

Minu ülesanded selles kampaanias polnud päris selged. Mulle ei antud ühtegi kulakute ega ka kehvikute nimekirja, mille järgi oleksin võinud orienteeruda ja tegutseda. Propagandaosakonna juhatajana pidin ma sel ajal vallas korraldama loenguid ja vestlusi NSV Liidu sise- ja välispoliitilisest olukorrast ning olema abiks valla partei- ja täitevkomiteele.

(Järgneb.)

MURRANGULISED AASTAD

3.

Kuid niisuguses poolsegases olukorras polnud mina üksinda. Koos minuga oli nendel päevadel valda komandeeritud ka vabariigi kultuuritegelaste aktiiv. Siin, vallamaja koosolekute saalis, nägin ma Juhhan Smuuli, Debora Vaaran-dit, ja Kultuurhariduse Tehnikumi õppejõude. See aktiiv oli aga veelgi vähem olukorrast informeeritud kui mina. Kuidatamise kampaania käigus kasutati meid koos kooperatiivi töötajatega kulakute mahajäänud varanduse üleskirjutamisel. Kultuuritöötajad olid nüüd väga lähedal tõelisele olukorrale. Muljeid nad kindlasti said, kuid raamatuid sellest sündmusest Eesti külas pole ma küll juhtunud lugema. Märtsikuu oli sel aastal nagu ikka märts. Öösel külmetas, päeval sulatas. Reejalased vajusid sügavalt läbi lume ning kriipisid mõnes kohas juba paljast maanteekruusa. Oli tunda kevade lähenemist.

Ühe niisuguse märtsipäeva hommikul kella üheksaks oli vallamaja koosolekute saali kokku kutsutud kõik külavolinikud, rahvakaitserühma liikmed ja valla aktiiv. Mingit päevakorda polnud välja kuulutatud. Tallinnast pidid saabuma kella kümneks vabariigi valitsuse esindajad, kes pidid selgitama kokkutuleku põhjust. Minu ülesanne oli esineda senikaua loenguga.

Kokkutulnute seas olid enamus mehed, kes istusid kü-lade viisi gruppides pikkadel laudpinkidel, hapukalt lõhnavad kasukjopid seljas, säärikud või vildid jalas, läkiläki põlvedel, suitsetasid ja vestlesid vaikselt omavahel. Minu loeng rahvusvahelisest olukorrast tundus neile ilmselt huvitavana ja nad kuulasid seda küllaltki tähelepanelikult. Suur maailma kaart, mis oli mul alati kaasas, rippus nüüd koosolekute saali seinal ja seda silmitseti hoolikalt. Olin alles mõned kuud tagasi lõpetanud Vabariikliku Parteikooli ja orienteerusin kõigis NSV Liidu sise- ja välispoliitilistes sündmustes vabalt ega kasutanud mingit konspekti.

Tund aega oli möödunud, kella kümne paiku tegime suitsuvaheaja ja ma lootsin juba kohata Tallinna esindajaid. Kuid kedagi polnud ikka veel saanud. Otsustasin helistada maakonna parteikomiteesse, kuid ühendust millepärast ei andud.

Kogunesime uuesti saali ja jätkasime loengut. Kell kahteist tegime jällegi vaheaja. Ka selleks ajaks polnud Tallinnast kedagi saanud. Ka telefoniühendust maakonnaga ikka veel ei saanud. Olukord muutus keeruliseks. Kuhu jäid Tallinna esindajad? Kolm tundi loengut rahvusvahelisest olukorrast muutus külaaktiivile juba raskeks ja ma märkasin pinkidel nihelemist. Üha sagedamini hakati saalist välja käima. Iga kord, kui saali uks avanes, pöörasid kohalolijad oma päid nagu käsu peale uudishimulikult ukse poole. Nüüd oli juba kõigile selge, et

kedagi oodatakse. Keda? Mis siis õieti tulemas on?

Olin juba tükk aega tagasi vahetanud oma loengu teemat. Rääkisin nüüd rohkem olukorrast meie külades, klassivõitluse küsimustest, kulakute-metsavendade Nõukogudevastaset tegevusest. Kokkutulnud muutusid palju erksamaks, poetasid omapoolseid Kõue valda puudutavaid küsimusi vahele. Ka siin rööviti kooperatiive, ähvardati küla aktiviste jne. Juba nimetati nimepidi üksikute kulakute talusid. Järsku märkasin ma, et tänase päeva sündmusi aimavad ka mitmed kohalolijad juba ette ära. Ootavad nüüd ärevalt sündmuste edasist arengut.

Vallamaja koosolekute saali oli juba maani täis suitsetatud, kui avanes saali uks ning sisse astusid kaks võõrast meest. Üks neist oli keskealine, hallis ülikonnas kikkhabet kandev mees, teine oli pikk tugeva kehaehitusega polkovniku auastmes julgeolekuohvitser. Nad tulid kohe minu juurde ja palusid mind loeng katkestada.

Kikkhabemega mees vabandas hilinemise pärast selges eesti keeles ja selgitas, et polnud kohe õiget teotsa vallamaja juurde leidnud. Hiljem jäänud aga veomasinad koos sõduritega lumme kinni ja alles suure tegemisega on nad lõpuks siin.

Seejärel võttis kikkhabemega mees pintsaku põuetaskust trükitud nimekirjad ning selgitas kiirustades, nagu tahaks ta kaotatud aega tagasi teha, et täna viiakse kulakud ja nõukogudevastandlik element vallast ära, milleks ta palub kohalike külaaktivistide abi. Operatsioon on üldiselt lihtne, seletas ta, külaaktivistidel tuleb ainult teejuhtideks olla ja kätte leida inimesed, kes on selles nimekirjas. Ning ta hakkas järjekorras ette lugema nimesid, talusid ja külasid. Iga külaaktivist, jätkas kikkhabe, saab julgestuseks kaasa paar relvastatud sõdurit. Kohale sõidetakse veoautodega, siin peatus kikkhabe ning näis, et ta on sattunud järsku segadusse ning pöördus vene keeles kõrvalseisva sõjaväelase poole, nagu küsides teadmalt mingit nõu. Jätkas siis: «Ühtlasi palume me ka abiks aktivistide hobuveokeid, kui veoautodega ligi ei pääse.»

Vallamaja õuele oli kogunenud vahepeal terve rodu veomasinaid. Sõdurid olid veokastidelt maha roninud, püüdis asetatud veoauto poorti najale, vehkisid nad kätega vastu rindu ja hüppasid kohapeal, et sooja saada.

Vallamaja õu väljendas rohkem külapoole taolist sagimist, kui tõsist ajalukku minevate sündmuste algust. Alles siis, kui külaaktivistid polkovniku ja kikkhabeme saatel õuele väljusid, tardus sõdurite peomeeleolu ning nad haarasid kiirelt relvad ja jäid ootama ohvitseri korraldusi.

(Järgneb.)

MURRANGULISED AASTAD

4.

Sõdurite, veoautode, hobuveokite ja aktivistide jagamine külade järgi käis kiirelt. Juba sõitsidki välja esimesed autod ja reed...

Järsku tundsin ennast selles suures saginas ülealusena. Mingit ülesannet mulle ei antud ning ma otsustasin sõita mõne reega kaasa, et viia läbi külas selgitustööd, mis paistis nüüd olema õige hädavajalik. Ka kikkhabe kiitis selle plaani heaks ning juba olingi koos sõdurite ja aktivistidega reel. Sõit läks kihutades läbi metsade ja võsa Kõue valla Nutu küla poole. Ma poleks päris õiglane, kui salgaks maha, et sõit läbi pimedate metsade ja külmunud soode isegi mind, vana rindemeest, teatud ärevuses hoidis. Mine sa tea, metsades on küllaltki palju bandiite. Kas just siit, Nutu küla metsatuka tagant, ei tule lask?

Kuid kohe rahustasin ma ennast. See ei ole enam 1945. aasta. Jõudude vahekord on nüüd tublisti muutunud. Püüdsin isegi sõduritega nalja heita, kuna need, relvad laskevalmis käes, olid muutunud väga tõsisteks.

Lõpuks jõudsimme õnnelikult Nutu külasse. Üksikud talud tumeda metsa serval, korstnatest tõusis peaaegu valget suitsu otse taevasse. Ja siin see oli, Nutu küla ainukese külaku talu, kuhu külavolinik meid juhatas.

Õieti polnudki see mingi talu. Vana, ülevärvitud elumaja, ei lautu, aitu ega ka küüne. Maja õuel vedeles igasugust rauarämpsu, vanu roostetanud rehepeksu- ja viljalõikusmasinate osi, katkine looreha, maja pehastunud palkseina vahele oli pistetud mitu vikatitera. Lõin juba kahtlema, kas meid on juhutatud ikka õigesse kohta. Kuid külavolinik seisis juba majauksel ja hõikas meile: «Tulge aga julgesti tuppa, masinistil on kõik juba valmis pandud!»

Sisenesime sõduritega madalasse poolhämärasse kambri ega märganudki kohe puuotstega voodis end istukile ajanud vana, hallide juuksesalkudega ja habemesse kasvanud väikesekasvulist meest. Ta haigutas laia suuga, kust paistsid rehapulkadena üksikud harvad hambatüükad. Jäi mulje, nagu oleks tal aega küllalt. Tuppatalnud külalised on aga ta vanad head tuttavad, kes on tulnud temalt mingisuguseid masinaosi paluma ning ta tuletaks nagu meelde, kas õues vanarauahunnikus midagi niisugust leiduks.

Alles siis, kui ta oli ennast juba voodist täielikult püsti ajanud, teretas ta kättpidi sõbralikult külavolinikku, noogutas peaga minule ja sõduritele ning ütles siis peaaegu ükskõikse häälega: «Mul on kõik valmis pandud, kaalult ei ületa need ettenähtud kogust,» ja ta osutas käega ukse kõrval seisvatele kahele puukohvrile, millel rippusid ees ümmargused tabalukud. «Neis kohvrites

on mul kaasa võetud mõned tööriistad, raudasjad on aga raskevõitu.» Ning ta palus sõdureid aidata tööriistakohvrid reele tassida.

Seejärel võttis ta varnast kasukjopi, viskas selle otse linasele särgile, surus pähe allalastud kõrvadega läkiläki ning ütles alandlikult: «Mina olen valmis.»

Ei ühtegi tagasipilku maha jäänud majale, rauarisuga õuele, tumedale metsale ega ümbrusele, kus ta oli pool eluaega elanud.

Esimesed kilomeetrid tagasi teel kõik neli meest vaikisid reel, ainult hobune puristas vahetevahel, sumades läbi sügava lume vallamaja poole. Kõigepealt hakkas rääkima külavolinik: «Kuule, masinist, mis sa nii väga norutad? Noh, viiakse uude kohta, teised inimesed ümberringi. Venemaal oled sa ennegi olnud. Eesti Vabadussõjas sai Pihkvamaagi sinu verd maitsta. Maad on Venemaal head, põllud suured, tööinimesi jätkub, vilja külvatakse ja koristatakse samuti nagu meilgi. Masinamees on igal pool tagaotsitav töömees.»

Masinist lükkas mütsikõrvad üles, nagu asuks ta külavoliniku juttu pikemalt kuulama, kuid hakkas hoopis ise rääkima. «Mis mul seal ikka karta, nagu sa tead, kedagi ma maha pole löönud, ega ma siingi ilma tööta läbi saanud. Nüüd, viimane aasta on olnud vähe kergem, kui viljapeksumasin ühistule üle võeti.» Ja ta jätkas põlglikult: «Seda tüli põhjust Nutu küla popsidega tead sa niisama hästi kui ma ise. Kui sa kehvikute põllulapile kohe käsu peale esimeses järjekorras vilja peksma ei läinud, siis olid kohe külakute sabarakk, Eesti vabadesõdalane, kaitseliitlane. Puudus veel, et viimaks ka sakslaste käsilane. Mis olnud, see olnud.» Ja ta ohkas: «Vähemalt seal kaugel mulle keegi enam seda ette heitma ei hakka!» Jätkas: «Õue pealt rauarisust leiata ehk veel mõne rauajupi adra või kultivaatori parandamiseks ning tuletate meelde põlatud masinameest.» Siis jäi ta vait, paistis, et on kõik oma südame pealt ära öelnud.

Jälle vaikisid kõik neli meest reel. Mind valdasid segased mõtted. Masinamees — kulak! Mu ettekujutuses oli senini olnud kulak teistsugune. Suur talu, lahmakad põllud ümberringi, laudad loomi täis, sulased ja tüdrukud rühmamas varavalgest hilisööni tööd teha. Aga masinamehel ainult rehepeksugarnituur ja seegi anti üle ühistule. Aga Eesti Vabadussõda? Võitlus bolševike vastu, isegi haavataasamine Pihkva lahingus? Või jälle Kaitseliidu tegelane? Masinamees vaevalt küll mõni suur tegelane oli. Võeti nimekirja ja kõik. Püss torgati hiljem ukse vahelt sisse.

(Järgneb.)

MURRANGULISED AASTAD

5.

Aga külakehvikute koosolek ja nende otsus tunnistada ta kulakuks? Suur see Nutu küla siis õieti oli, kümmekond viletsat talumajapidamist. Ja sealgi alaline tüli viljapeksu järjekorra ja muu üle. Ja lõpuks, külavolinik paistis olema taibukas mees, miks ta nii leebelt suhtus masinamehesse ja lohutas teda tuleviku eest?

Kõik need küsimused keerlesid mul segamini peas. Ei leidnud neile kuidagi vastust. Kui palju võis olla neid, kes seati tülide, intriigide, viha-vaenu ja vahel ka kasusaamise eesmärgil ühele pulgale kulakutega? Neid aga oli. Kuni viimase päevani tühistas vabariiklik komisjon kohapeal kulakuks tunnistatud talupoegi.

Niisuguste segaste mõtetega jõudsime varsti pärale. Vallamaja juures läks kõik lihtsalt. Masinamees laeti oma tööriistakohvritega koos teiste kulakutega veoauto kasti ja kui see sai täis, võttis auto suuna suure maantee poole.

Kuid selle päeva sündmused kestsid edasi. Kikkhabe soovitas mul koos kultuuritöötajatega minna otse vallamaja külje all olevasse kulakutalusse.

Kultuuritöötajad kõik reekorvi ei mahtunudki, vaid pidid leppima ree järel käimisega. Nende ülesanne oli kooperatiivi töötaja abistamine kulaku vara üleskirjutamisel.

Juhan Smuul kirus kogu seda kampaaniat. Lõunavaheaeg oli juba ammu möödunud ning ta vaatas kadedusega, kuidas sõdurid kuivikuid ja suhkrukükkke krõbistasid.

Meile aga ei osanud keegi juhatada, kust võiks midagi hamba alla saada. Kulaku talu jõudsime õige pea. See oli tõesti suur talu, kahekordne elumaja, mitu aita, suured loomalaudad, küünid, ümberingi karjaaedikud. Vanem mees, kes rakendas parajasti õuel hobust ree ette, osutus talusulaseks. Lautade juures koperdasid kaks naist, üks vanem, teine noorem, need olid taluteenijad.

Kohe selgus, et peremees oli koos naisega juba hommikul vara talust lahkunud teadmata suunas. Poeg aga töötab Tallinnas ja käib harva kodutalus. Asi oli korrastealt selge — kulak oli kuhugi varjule pugunud. Teatasime sulasele oma külastuse põhjused ning palusime juhatada meid pererahva tubadesse. See oli uemat moodi väljaehitatud talumajapidamine. Me ei sattunud kohe suurde kööki, nagu see tavaliselt taludes oli, vaid ruumikasse tapetseeritud ja moodsa mööbliga sisutatud külalistetuppa. Seal läksid ukсед edasi söögituppa ja lõpuks magamistuppa. Ainult magamistoas võis märgata kiirustatud äramineku jälgi. Suur maarjakasest poleeritud voodi oli üles tegemata. Nelja uksega läikiva riietekapi ukсед olid lahti. Pesu riiulitel segamini, nagu oleks sealt kiiruga midagi otsitud. Kooperatiivi esindaja koos Kultuurharidusteh-

nikumi töötajatega asus kohe vara üles kirjutama.

Juba esimeselt riietekapi riiulilt toodi tagant tagant välja ilus kunstipäraselt sissepõletatud mustriga tamme- puust laegas. See ilulaegas sisaldas perekonna kuld- ja hõbeasju, lusikaid, nuge ja kahvleid, millele olid sisse pressitud nimetähed. Kõik oli laekas segamini: pärlid prossid, sõled. Kõige põhjas oli Saksa sõjaväe ordeneid ja rinnamärke. Ja nende vahel hõberaamisfoto, mis kujutas noort saksa mundris ohvitseri, kellele need ordenid nähtavasti kuulusid. Arvatavasti kulaku poeg, käis mul läbi pea.

Kultuuritöötajad imetlesid suure huviga väärtasju. Ja mulle ei jäänud märkamata, et üks neist poetas raske kuldketiga uuri oma pintsaku põuetaskusse.

Astusin kiiresti mehe juurde ja küsisin tigidalt: «Kas sa ka tead, mida praegu tegid? Kas tahad koos kulakutega pikale sõidule minna? Kulak ise on oma perega metsas varjul, võib-olla tuleb ta sealt välja või võetakse ta juba täna kinni.» Ja ma selgitasin edasi: «Olgugi, et ta on kulak, on tal omad õigused kilogrammide peale, mida ta võib reisile kaasa võtta. Ja mis siis, kui ta kulduuri laekast ei leia?» Mees muutus näost valgeks, ta käed hakkasid värisema, kui kulduuri uuesti laekasse tagasi pani. See oli õpetuseks ka teistele, kes tegelesid vara üleskirjutamisega.

Alles järgmisel päeval selgus selle kulaku saatus. Lõuna paiku tuli sulane vallamajja ja teatas, et peremees on tagasi ja valmis äraviimiseks. See oli niisugune uudis, mis kikkahabeme, polkovniku ja meid kõiki imestama pani.

Sõitsime uuesti kulakut ära tooma. Nad olid mõlemad koos abikaasaga külalistetoas ja istusid üleriietes mugavates pehmetes tugitoolides. Minu ettekujutused kulakust ei pidanud seegi kord paika. Minu ees istus lühikeste hallide juustega, intelligentne pikemat kasvu mees, kes meenutas oma kuldsete prilliraamidega rohkem arsti või advokaati kui kulakut. Veel vähem suure talu peremeest. Tal oli seljas must karakullkraega talvepalitu, samast nahast talvemüts lebas diivanilaual. Ka abikaasal oli samasuguse kraega talvepalitu.

Nad istusid vaikselt nagu millegi üle järele mõeldes. Kas neil on nüüd kõik vajalik kohvritesse pakitud?

Korraga välgatas mul mõte — järsku on siiski neil midagi kaduma läinud. Ja ma pärisin mehelt: «Eile kirjutasime teie varanduse üles, kas teil pole mingeid pretensioone meie tegevuse kohta?» Ta ärkas nagu unest ning vastas kiirelt: «Ei, ei, ka minul on kõik kohvid seaduse piires!» Ning ta tõusis tugitoolist, pani mütsi pähe, võttis nurgast kaks kohvrit, sammus kindla sammuga õue, kus ta need reele asetaski.

(Järgneb.)

MURRANGULISED AASTAD

6.

Seejärel läks ta sulase juurde, tänas teda kättpidi tubli ja ausa töö eest, jättis teenijatega jumalaga, kes kohe härdalt nutma hakkasid. Oigugi, et kõik need kolm olid alles mõni kuu tagasi andnud oma kõige põhjalikumad seletused, kuidas peremees oli neid aastaid halastamatult ekspluateerinud.

Teel vallamajja ei rääkinud meist keegi ühtegi sõna. Mul ei tekkinud ka ühtegi küsimust ega kahtlust, nähtavasti polnud seda ka temal, kulakul, kui ta juba ise pakkus ennast koos naise ja võimudele ära viimiseks.

Siin oli palju selgem kui masinamehega. Suur talu, alaline võõras töötajad, okupatsiooniaegsete võimude usaldusmeheks olemine — kõike seda mõistis ta niisama hästi kui meie. Ja paistis, et ta on saatusega leppinud, kui ta oma kahe korviga ja abikaasaga tõsteti veoauto kasti — omasuguste sekka.

Märtsis 1949, pärast küüditamist, hakkas maakonnas kiiresti tekkima uusi kolhoose.

Esimene kolhoos moodustati juba 1948. a. Rannamõisas ning sai nimeks «Sangar». EKP Keskkomitee esimene sekretär N. Karotamm viibis isiklikult selle kolhoosi asutamisel. See majand sai kohe tugevad jalad alla. Kohe järgnesid teised.

Esimised kolhooside saavutused innustasid. Igal maakonnakomitee bürool kinnitati nüüd uusi kolhoose. Segadusi oli kolhooside nimedega. Talupojad tahtsid oma vastmoodustatud kolhoosile panna koduküla järgi näiteks «Munalaskme» või «Nahkjala».

Julgeoleku ülem, kes ei saanud eesti keelest hästi aru, palus endale tõlkida uute kolhooside nimesid, kuid sellega ei saanud hakkama kogu maakonnakomitee aparaat. Kolhoosnikud ei hakanud neid nimesid ise ka eriti kaitsma ja lahkusid büroolt päris rahuliku meelega, kui ühe kolhoosi nimeks sai «Linda» ja teise omaks «Kalev».

Kolhooside organiseerimise kõrval käisid igapäevatoöd oma rada. Sel ajal tunti kõigest puudust. Igal pool taastati ja ehitati. Nõuti suurtes kogustes ehitusmaterjali ja puitu. «Harju Elu» ja vabariiklike ajalehtede igas numbris avaldati kokkuvõtteid sotsialistlikust võistlusest ja Stalinile antud lubaduste täitmisest. Raieplaan tuli täita 15. jaanuariks. Selleks päevaks olid Järvakandi ja Peningi vald täitnud plaani juba 137%, kuid Tõdva ja Raasiku vald vaevalt 50%. Raieplaan ja Stalinile antud lubadus olid hädaohus. Parteikomiteest käsutati kõik töötajad volinikena valdadesse.

29 valda, vähemalt pooltesse nendest, mis olid nimekirjas allapoole keskmist, oli tarvis saata 1 või 2 töötajat raie tööd organiseerima. Vaevalt sai raieplaan täis, tuli organiseerida metsa väljavedu. Üks töö ajas teist taga. Juba ilmusid ajalehtedes üleskutsed kevadtööde kohta. Külvipind pidi

suurenema vähemalt 50%. Põlütööriistad pidid olema remonditud märtsiks. Iga hektar pidi saama 400 m³ väetust, 3 t tuhka, 1 t linnusõnnikut ja 20 t komposti. Hobustele oli vaja enne külvitoid hakata kaeru andma. Kevadkülv pidi olema punktipealt 28. maiks lõpetatud.

Külv käis sel ajal veel täie hooga, kui tuli juba uus kampaania. Riik laskis välja 20 miljardi rbl. suuruses summas riigilaenu tähtajaga 20 aastat. Mul oli veel sõja ajast meeles raha kogumine tankikolonni «Nõukogude Eesti eest» ja lennuekskadrilli «Tasuja» jaoks. See käis siis väga lihtsalt. Oli ainult allkirja andmise vaev, kuid nüüd oli rahal juba teine väärtus. Kuupalk aasta peale teenistujal andis juba tunda. Paljud kolhoosnikud ja üksiktalupidajad ei hakanud aastaga ootama, vaid maksid obligatsioonid kohe sularahaga kinni. Kuid ka siin ei saadud läbi ilma voliniketa. Neile anti nüüd lisaks heinavarumise ja viljakoristustööde ettevalmistamine.

Neid päevi oli vähe, kus propaganda- ja agitatsiooniosakonnana töötajad oleksid kõik koos olnud. Oma tööajast üle poole viibisid nad valdades. Organiseerides uusi kolhoose, kontrollides ja abistades rohkearvulisi kampaaniaid.

Minu töötamist Harju maakonnana parteikomitees soodustas see, et ma sain kohe toa parteikomitee majas, kus elasime kogu perekonnaga. Naine oli kodune. Ta aitas perekonna sissetulekuid suurendada kudumisega. Vanem poeg Tanel oli siis veidi üle kahe aasta vana, noorem alles mõnekuune.

Kui väljasõite polnud, oli töö käia lihtne. Propaganda- ja agitatsiooniosakond asus ainult kaks korrust meist allpool. Minul oli seal ilus väike kabinet, kuhu mahtus ainult kirjutuslaud ja mõned toolid. Kaks telefoni laual, üks musta värvi linnatelefon ja teine, valge, millega sai helistada peamiselt Partei Keskkomiteesse ja vabariigi valitsusasutustesse. Kui juhtus, et mõlemad telefonid korraga helisesid, siis esimeses järjekorras sai ikka võetud valge telefonitoru, et mitte lasta kõrgemaid ülemusi oodata.

Kõik neli seinat olid siin raamaturiuleid täis. Lenini ja Stalini teosed, Marxi «Kapitali» eestikeelne väljaanne, riigimeeste kõned ja ettekanded, ajalehtedest tähtsamate poliitiliste artiklite väljalõiked. Kõige alumisel riivil olid kiirkõitjate vahel «Rahva Hääle», «Talurahvalehe» ja «Harju Elu» numbrid. Sealsamas riivil oli ka punane rull punast loosungiriidet ja värvipotid pintslitega. Töölaua klaasi all oli aga maakonna valdade kaart ning parajasti käimasolevate kampaaniate plaanid ja täitmise andmed. Need olid kogu aeg silme ees ja tuletasid meelde tähtsamate tööde käiku maakonnas.

(Järgneb.)

MURRANGULISED AASTAD

7.

Kui neid tabeleid vaatasin, peatus mu pilk alati Kohila valla plaanide täitmisel ning mul oli hea meel, et vald oli enamasti alati üle keskmise.

Meil oli alati kiire. Ühtegi loengut ega ettekannet polnud võimalik korralikult ette valmistada, kuid ka see kiirus õpetas. Nimelt leiuks lektor Kukk oma meetodi loengute ettevalmistamiseks. Ta töötas käärde, liimipoti ja pintslietega. Meetod oli lihtne. Ta lõi kas vanadest loengutest, ajalehtedest, maakonna parteikomitee otsustest välja üksikud osad, pani sinna vahele Lenini—Stalini tsitaate ning kleepis siis üksikud osad nii osavasti kokku, et seda puldi tagant ette lugedes jäi mulje, et lektor oli loengut ette valmistades läbi lugenud vähemalt poole parteikomitee raamatukogust.

Ka masinakirjutajad hakkasid peagi selle meetodiga harjuma ja üks neist, kes oli alles hiljuti tööle tulnud maakonna täitevkomiteest, kiitis, et varem trükitud ja kokkukleebitud materjale on parem trükkida kui seda oli maakonna täitevkomitee esimehe Turkestanovi käsikirjade trükkimine, kus iga täht sõnas oli üht- või teistpidi küljeli ja teksti tuli enne tükk aega uurida, et seda masinal ümber trükkida.

Minu lähemad töötajad osakonnas: poliithariduskabineti juhataja Härmaste, instruktorid Kaljuvee ja Kaljukivi, lektorid Liiv, Aring ja Kukk olid pidevalt sõidus. Harju maakond oli vabariigi üks suuremaid, ulatudes Tallinnast kuni Järvakandi tehasteni, Tapa piirimailt kuni Haapsalu Ristini välja. Suured tehased, asulad, koolid, kolhoosid ja sovhoosid, tuhanded üksiktalumajapidamised, kalurite brigaadid.

Kui tööle asusin, kahtlesin väga, kas ma pole andnud kergekäeliselt oma nõusolekut asuda tööle propaganda- ja agitatsiooniosakonna juhatajana. Püüdsin tähelepanelikult jälgida oma otseste ülemuste, parteikomitee esimeste sekretäride tööd. Neid oli selle paari aasta jooksul juba kolm korda vahetatud. Kõigepealt Rudolf Meiel. Ta oli nagu sõjamees, roodukomandör. Tal polnud kunagi aega, ta pidi ise kõike teadma ja valla olukorda põhjalikult tundma. Kui tuli nädala lõpp, kutsus ta mind enda juurde ja laskis ette kanda, missugustes kul-

tuurimajades on rahvapeod ja koosolekud. Käsutas siis oma tumepruuni «Mercedes-Benz» parteikomitee ette, kadus. Temast õhkus energiat ja julgust. Ei hakanud ta pikemalt mõtlema teoreetiliste küsimuste üle. Kõik oli tal just nagu kaasasündinud. Tema osa seisis selles, et kõike praktiliselt ja kiirelt ellu viia.

Pärast teda tuli kohe A. Torf, kes oli otse vastand Meielile. Tagasihoidlik, rahulik, kusagil ei püüdnud ta eriti silma paista oma käikudega. Laupäeval otsis ta üles kõik nädala sees saadud aruanded, otsused, pani need rahulikult portfelli ja ma kujutasin ette, kuidas ta saadab mõõda oma ainukese punkepäeva. Ja ega tööpäeval seal maakonna esimese sekretäri kabinetis millelegi mõelda ega midagi ette valmistada saanudki, üks telefonikõne järgnes teisele, üks koosolek ja nõupidamine teisele.

Kui Torf viidi üle teisele tööle, määrati uueks esimeheks sekretäriks Artur Vader. Mulle paistis algul, nagu oleks ta suur spordimees. Ta armastas tihti jalgsi tööle tulla ja koju minna. Ning lõunavaheajal võis esimese sekretäri personaalmasin vabalt oma asju ajada. Kuid tööasjades oli ta kõige nõudlikum. Eriti tähelepanelik oli ta igasuguste dokumentide, otsuste, ringkirjade koostamisel. Need pidid nii sisult kui vormilt olema täpsed ja vastama tegelikule olukorrale. Propaganda- ja agitatsioonitööd hindas ta väga kõrgelt ning nõudis, et kasvatustööga peavad tegelema kõik parteikomitee ja täitevkomitee juhtivad töötajad.

1950. aastal, kevadkõlvitööde lõpetamise aegu, kutsus A. Vader mind oma kabinetti ja ütles: «Meie teed Harju maakonnas lähevad nüüd lahku.» Ta teatas, et oli andnud Partei Keskkomiteele nõusoleku ja soovitusel minu suunamiseks tööle EKP Valga Maakonna-komitee esimese sekretärina. Mul tuli seega juba koduseks muutunud Harju põhiarannik vahetada vabariigi lõunapiiril asuva künkliku Valga maakonna vastu.

Harjumaalt võtsin ma kaasa R. Meieli julge ja operatiivse tegutsemisinnu, A. Torfi tagasihoidliku tööstiili ning A. VADERI täpse ja tähelepaneliku suhtumise parteiliste otsuste tegemisse ning nende täitmisse.

LÕPP